

Azadlıq Çırağı

azadliqciragi.org

Demokratikləşmənin problemləri

Doktor Tom G. Palmer

Baş tədqiqatçı
Kato institutu

Tərcümə edib: Tural Vəliyev, Azad Düşüncələr Assosiasiyası

Önsöz Əvəzi:

Demokratiya bir məktəbdir: həyat, əqidə, mücadilə məktəbi. Dərsləri nə qədər ağır, dəyərlərinin oturuşması nə qədər böyük imtahanlardan keçməli olsa da, bu məktəb bəşəriyyətin min illər boyunca tanıdığı ən böyük ədalət sistemi, birgəyaşayışın, sosial tarazlığın, hüququn təminatıdır.

Demokratiya dərsləri demokratiya astanasında dayanmış xalqlar və dövlətlər üçün zəruridir. Bu dərslər diktaturadan demokratiyaya yolu aydınladır və insanları (o cümlədən toplumları və dövlətləri) psixoloji, taktiki və strateji baxımlardan bu ağır və mürəkkəb yola hazırlayır. Qlobal ölkələrin demokratiya təcrübəsi və ümumən, demokratiya yatırımı bu baxımdan çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşan dünyada problemlərin həlli metod və prinsipləri də, sözün müəyyən mənasında universal xarakter daşıyır. ABŞ-ın, Qərbi Avropa ölkələrinin, eləcə də Yaponiyanın zəngin demokratiya təcrübəsi həm də ibrət dolu tarixi dərslərdir.

Demokratiyanın bərqərar olması, onun möhkəmləndirilməsi və mühafizə edilməsi asan vəzifə deyil. Həyatdakı bütün yaxşı işlər kimi, demokratiya da bir çox problemlərlə üzləşir. Bu problemlərin öhdəsindən gəlmək mümkündür. Ən vacibi isə odur ki, biz qanunlara məhəl qoymayan diktatorluq və istibdaddan konstitusiyalı demokratiyaya aparan yolu keçmiş ölkələrin təcrübəsindən öyrənə bilərik.

Demokratiya nəzəriyyəçilərinin bu istiqamətdə yazdıqları əsərlər böyük önəm daşıyır.

Bu baxımdan biz ABŞ Kato institutunun baş tədqiqatçısı doktor Tom G. Palmerin “Demokratikləşmənin problemləri” yazısı diqqəti cəlb edir. Azərbaycan oxucusu, xüsusilə gəncləri üçün maraqlı olacaq bu yazını ingiliscədən tərcüməsini təqdim edirik.

1. Gözlənilənlər üzrə problemlər

Ehtimalı böyük gözlənilənlər: Əgər gözlənilən nəticələr reallıqdan uzaq şəkildə yüksəkdirsə və insanlar demokratiyanın bərqərar olması ilə avtomatik olaraq rifah, sağlamlıq, təhsil və həyatın digər nemətlərinin yaranacağını düşünürsə, onlar məyus olacaqlar və demokratiyaya verdikləri dəstəyə son verəcəklər. Demokratiya sehrbazlıq deyil. Demokratiyanın bərqərar olması “*xoşbəxtliyin arxasınca qaçmaq*” hüququna zəmanət vermir. O, səadət və ya yaxşı taleyə nail olmaq üçün təminat deyil, qanunla qorunan səylərin güclünün ədalətsiz hərəkəti ilə müsadirəsi yox, mükafatlandırmanı təmin edən hüquqi və ədalətli cəmiyyətdə görülən işlər təbii nəticəsidir.

Ehtimalı az olan gözlənilənlər: Əgər gözlənilən nəticələr həddindən artıq aşağıdırsa və xalq ədalətsiz seçkilərin baş tutmasını gözləyirsə və onları qəbul edirsə, hökumət rəsmilərinin qeyri-qanuni və qeyri-düzgün hərəkəti ilə, eləcə də polisın zorakı münasibəti ilə razılırsa, onda vətəndaşlar ölkədən kənarında mövcud olan demokratiya çətiri altında yaşasalar belə əsl mənasından özlərini ondan məhrum edəcəklər. Demokratiyanın uğurlu olması üçün vətəndaşlar birmənalı şəkildə hakimlərdən, qubernatorlardan, şəhər şuralarının sədrilərindən, merlərdən, parlamentarlardan,

prezidentlərdən, nazirlərdən və polis əməkdaşlarından qanuna uyğun hərəkətlər tələb etməlidirlər. Korrupsiyaya uğramış və qeyri-demokratik dövlətdə, hökumət üzvləri özlərini *qanunun tələblərinə uyğun şəkildə* aparanda vətəndaşlar təəccüblənirlər. Hüquqi və demokratik dövlətdə isə hökumət üzvlərinin *qeyri-qanuni* davranışı vətəndaşları heyətləndirir.

Real şəkildə gözlənilən nəticələr demokratiyanın möhkəmləndirilməsi və bərqərar olması üçün əsas elementdir. Əgər insanlar möcüzəli sonluq gözləyirlərsə, onlar nəticədə məyus qalacaq və demokratiyadan imtina edəcəklər. Digər tərəfdən, əgər onlar hökumət rəsmilərindən düzgün davranış və ədalətli seçkilər gözləyirlərsə, onlar məyus olacaqlar və uzun illər boyu demokratiyadan məhrum olacaqlar.

2. Şərəf problemi

Vacibdir ki, hörmətli xanımlar və cənablar anlasınlar ki, qanunun aliliyi mövcud olan demokratik dövlətdə ədalətli seçkilər keçirməklə məğlubiyyəti qəbul etmək, seçki nəticələrini qəbul etməkdən imtina olunması və ya ona qarşı güc problemi yaramaqdan daha şərəflidir. Demokratiyaya qədəm qoyan bir çox cəmiyyətlər daxilində opponent rolunda çıxış edən və ya öz ideyalarına qəti şəkildə inanan şəxslər üçün digər şəxslərin seçkilərdə ədalətli şəkildə qalib gəlməsi ehtimalını qəbul etmək çətin məsələdir. Konstitusional prosesin nəticələrini qəbul etmək və ona qarşı güc problemi yaratmaq mədəniyyətinin daha şərəfli olmasını anlamaq müşkül ola bilər. “Loyal müxalifət” statusu şərəfli işdir. Loyal müxalifət günlərin bir günündə hökumətə çevrilə bilər və bu hadisə baş verdikdə, hakimiyyətdə olan hökumət loyal müxalifətin yerini tutaraq, şərəfli öhdəliyinə sadıq olduğunu nümayiş etdirəcək. Şərəfsiz iş konstitusion demokratik dövlətdə ədalətli seçkilərin nəticələrini inkar etməkdir.

Demokratiyanın şərəfli olması yaşamaq, azad olmaq və mülkiyyətə sahib çıxmaq hüququnun konstitusion demokratiya tərəfindən qorunduğunu və bu günün nüfuzlu və loyal müxalifətin gələcək seçkilərdə hökumətə çevrilməsi imkanının yaranmasını nəzərə alaraq, “seçkidə məğlub olmanın hər şeyi itirmək demək deyil” məntiqini geniş şəkildə anlaşıldığı təqdirdə daha asan formada əldə olunur.

3. Plüralizm problemi

Xalqın iradəsi ilə bağlı iddialara əsaslanan demokratiya haqqında nəzəriyyələr demək olar ki, hər zaman uğursuzluğa düçardır. Bir xalq bir çox fərdlər, ailələr, tayfalar, dini icmalar, şəhərlər, rayonlar və etnik qruplardan təşkil oluna bilər. Xalq müəyyən bir məsələ barədə birdəfəlik rəy bildirən insan kimi deyil. Xalqın daxilində bir çox vacib məsələlər üzrə olduqca çox sayda rəylər mövcuddur və onların hamısı bir-biri ilə uzlaşmaya da bilər. Əgər demokratik dövlət həddindən artıq məsələlərdə yeknəsəqliyi israrla qoruyub saxlamağa çalışırsa, onda o, öz-özünə qarşı çıxış edəcək. Bu halda, münaqişə olacaq və o, hətta zorakılıq forması ortaya çıxacaq.

Demokratiyanın ahəngdar və sabit olması üçün demokratik proseslər əsasında həll olunmalı məsələlərin məhdud xarakter daşması önəmlidir. Sabit və konstitusion demokratiyada bir çox məsələlər demokratik seçkilərlə həll olunmuş, onların hüquqları konstitusiyaya ilə qorunan fərdlər və qrupların azad seçiminə verilir.

Konstitusion qaydada qorunan azadlıqlar kiçik etnik və ya dini qruplar kimi “daimi azlıqlar” ilə seçilən dövlətlərdə xüsusən vacibdir. Əgər həmin azlıqlar hesab edirlər ki, onlar heç vaxt seçkilərdən qalib çıxacaq çoxluq ola bilməyəcəklər və azlıqda olduqları təqdirdə onların bir çox əsas hüquqlarının əllərindən alınacağı barədə düşünlərsə, onda həmin qruplar demokratik prosesdən əsaslı şəkildə kənar qala bilər, zorakılığa əl ata bilər. Dini azadlıq, başı yaylıqla örtmək və ya örtməmək seçimində azadlıq, seçdiyini dildə danışmaq azadlığı və həbs, qorxutma hədəsi olmadan digər şəxslər ilə yığıncaq keçirmək azadlığı- bütün bunlar demokratik dövlətin konstitusiyası ilə qorunur və çoxluğun qəbul etdiyi qərarların dəyişən nəticələrinin təsiri altına düşür.

Yəni, “xalqın yeganə iradəsi” mövcud deyil, əksinə, bir çox müxtəlif iradələr, fikirlər, maraqlar və rəylər var. Xalqın iradəsinin olduğunu iddia edən və özünü xalqın yeganə legitim nümayəndəsi adlandıran siyasətçidən xilas olmaq lazımdır. Əgər hətta “xalqın iradəsi” barədə danışmaq məqsədəuyğun olsaydı belə, bu cür yanaşma hər hansı ayrı lider və ya siyasətlə bağlı istənilən xüsusi qərara yox, yalnız konstitusiyaya istinadən formalaşmalıdır. Konstitusiyanın özü, o cümlədən hüquqların qorunması ilə bağlı onun müddəaları millətin həmrəyliyinin təzahürüdür.

4. Ədalət problemi

Xüsusən də güclü etnik, dini, ailəvi, tayfa törəsi və ya dil müxtəlifliyi ilə seçilən plüralist cəmiyyətlərdə demokratiyanın ədalətsizlik alətinə çevrilməsi qorxusu var. Bəzi siyasətçilər milli problemləri digər qruplara, tez-tez rast gəlinən azlıqların üzərinə yıxa bilər və sonra isə, dövlət tərəfindən onların sərvətinin müsadirəsini və onların cəzalandırılmasını tələb edə bilər. Opportunist və ədalətsiz siyasətçilər bəzi dairələrin varının öz tərəfdaşlarının xeyrinə paylaşdırılmasını tələb kimi irəli sürə bilər. Bu halda dövlət adı qarət alətinə çevrilməklə kifayətlənəcək. Bu cür dövlətdə, heç kimin həyatı, azadlığı və ya mülkiyyəti təhlükəsiz olmayacaq; bu gün qələbə çalan və digərlərini qarət edən bir qrup sabah bu imkanı itirə bilər və əldə etdiyinin hamısından və bəlkə də ondan da çox sərvətlərdən məhrum ola bilər. Hər kəs uzun perspektivdə itirir. Dövlətin gördüyü tədbirləri ədalət meyarı ilə məhdudlaşdıraraq və dövlət siyasətini siyasi dəstəyə görə mükafatlandırmaq və müxalifətin cəzalandırılma aləti kimi qəbul etməyən, konstitusion demokratik dövlət hamı üçün bərabər şəkildə rifah şəraiti yaradır.

Bir qrup şəxslərdən sərvəti oğurlayıb digər şəxslərə verməyə çalışan dövlət sadəcə bütün ölkədə yoxsulluq yaradır, təbii ki, yüksək vəzifə ələ keçirmiş və heç vaxt imarət və bahalı avtomaşınlardan korluq çəkməyən şəxslər istisna təşkil edir. Təcavüz və zorakılıq qarşısında ədalətin qorunması dövlətin ən ümdə vəzifəsi olmalıdır. Əgər dövlətin özü təcavüz və zorakılıq mexanizminə çevrilirsə, demokratiya təhlükə altına düşür.